

JEROEN KOCH

G. Harinck en D.Th. Kuiper, *Anderhalve eeuw protestantse periodieke pers (Jaarboek voor de geschiedenis van het Nederlands Protestantisme na 1800, jaargang 7, 1999)*. Zoetermeer: Meinema, 1999. ISBN 90-211-3745-3. 239 pp. f 39,90

Ruim anderhalve generatie al schrijdt de ontzuiling van de Nederlandse samenleving voort. Toch zijn de sporen van deze levensbeschouwelijke segregatie nog volop aanwezig, in het partijpolitieke landschap, bij de omroepen en in het onderwijs. Ook wie de verscheidenheid aan dagbladen en tijdschriften in de dichtstbijzijnde krantenkiosk als maatstaf voor het al dan niet verdwijnen van de zuilen neemt, ontdekt al gauw dat deze ontwikkeling slechts ten dele voltooid is. De socialistische en katholieke pers zijn verdwenen. Alleen ouderen kennen de Roomse oorsprong van *de Volkskrant* nog, of weten dat het tot een halve titel ineengeschrompelde weekblad *De Tijd* ooit een dagblad voor beter gesitueerde katholieken was. Dat is allemaal geschiedenis geworden. Protestantse bladen zijn er daarentegen nog te over. Het zijn christelijke eilandjes in een overwegend liberale oceaan: *Trouw*, *Hervormd Nederland*, het *Nederlands Dagblad*, het *Reformatisch Dagblad* en het *Friesch Dagblad*.

Het lag voor de hand de hoofdredacteurs van deze vijf bladen in april 1999 uit te nodigen bij de aanbidding van het aan de protestantse periodieke pers gewijde zevende *Jaarboek voor de geschiedenis van het Nederlands Protestantisme na 1800*. Mochten zij in een forumdiscussie het licht laten schijnen over de 'christelijke pers vandaag', het hier te bespreken jaarboek zelf gaat over de protestantse pers in de periode van 1840 tot 1990. De begindatum is gekozen omdat vanaf het midden van de negentiende eeuw, en nog veel sterker vanaf 1869, het jaar waarin het dagbladzegel werd afgeschaft, het aantal periodieken sterk toenam. Met het gelijktijdige begin van de emancipatie van de verschillende levensbeschouwelijke groepen nam ook de politieke en maatschappelijke

betekenis van deze bladen sterk toe. Achteraf beschouwd, stelt redacteur D.Th. Kuiper in zijn *Woord Vooraf*, legde Abraham Kuiper met de stichting van het dagblad *De Standaard* in 1872 de basis voor het ontstaan van de gereformeerde en anti-revolutionaire instituties.

In een achttal bijdragen van uiteenlopend niveau en wisselende leesbaarheid wordt een kleine selectie gepresenteerd van de ongeveer 4000 aangetroffen titels (geteld vanaf 1815). *De Standaard* is daar overigens niet bij, al prijkt Kuipers beeltenis wel op het omslag. F. Broeyer toont in zijn informatieve artikel over de jaren vijftig van de negentiende eeuw hoezeer de verscheidenheid aan tijdschriften samenhang met het intense theologische debat in de Hervormde Kerk, een debat dat ging over zaken als het gezag van de synode, de mate waarin de bijbel letterlijk diende te worden genomen, de belijdenis, en de doop. Natuurlijk, bij ontstentenis van leertucht werd zulke diversiteit sterk bevorderd. Maar voor iedere buitenstaander is deze pluraliteit overdonderend, te meer daar elke theoloog en iedere school zich op diezelfde bijbel en 'vaderlandse traditie' beriep. Zucht tot polemiek en geneuzel over bijzaken lijken een belangrijke

oorzaak van deze versplintering te zijn geweest, al ging er zeker aan gereformeerde kant, in het bijzonder tijdens het Interbellum, achter de façade van zulke principiële meningsverschillen niet zelden een ordinaire machtsstrijd schuil. De twistcultuur van de protestantse mannenbroeders doet wat dat betreft niet onder voor het geredekavel en de richtingenstrijd van de socialistische kameraden. Waar ging het eigenlijk over, of beter, ging het nog wel ergens over?

In zes artikelen worden twintigste-eeuwse onderwerpen behandeld. Drie bijdragen springen eruit. Ten eerste het stuk van Jacques Dane over de eerste vijftien jaar (1906-1921) van *De Spiegel*, een 'Week-illustratie voor het Christelijke Gezin'. Het blad probeerde de snel veranderende wereld voor de lezer overzichtelijk te houden. Dat lukte vooral door een consequent bijbels uitgangspunt te kiezen, en nog meer door een brave, paternalistische gezinsideologie uit te dragen. Alles kreeg zo een vaste plaats: sport en toneel waren verdorven, 'neutrale' bladen gevaarlijk, een overstroming was Gods straf voor de toenemende ongelovigheid van het Nederlandse volk, en de Titanic, een moderne toren van Babel, werd door 'Gods adem vernield'. De voor een deel van de middenklasse licht stijgende welvaart vereiste eveneens begeleiding: 'verantwoord genieten' luidde het devies. Natuurlijk mochten ook christenen naar het Scheveningse strand, mits zij zich verhieldden van 'het wereldsche gewoel'. Over zulke verdorvenheid ontfermde het 'Comité voor Strandzending' zich.

Behartigenswaardig ook is de bijdrage van Willem Bouwman over de 'rode dominee' Willem Banning (1888-1971). Bouwman geeft een heldere uiteenzetting van Bannings pogingen het socialistische ideaal van de SDAP nieuw elan in te blazen door het uit het dialectisch materialisme te verheffen tot een religieus-socialisme – 'mijne vrienden, het ambtsgevaad is ook voor de revolutie'. In zijn visioen vloeiden christendom en socialisme samen. Banning werd een apostel van de Doorbraak. Zijn boodschap ventte hij uit in *Tijd en Taak*, vanaf 1932 de naam waar-

onder *De Blijde Wereld*, het in 1902 opgerichte eerste christelijk-socialistische weekblad van Nederland, werd voortgezet. Het zorgelijke proza dat hij jaren achtereen produceerde, over de toenemende verwildering, de ontwortelde massamens, machtswellust en het gebrek aan verantwoordelijkheidsgevoel, werd een enkele lezer wel eens teveel. Banning gaf zijn Doorbraak-ideaal nooit op, ook niet toen na de Tweede Wereldoorlog het verzuilde bestel overeind bleef.

Socialisme en christendom komen ook aan de orde in het fraaie essay van Wim Berkelaar over het tijdschrift *Wending* (1946-1991), een blad met een 'Woord voor de Wereld'. *Wending* was het orgaan van progressieve hervormde intellectuelen. Het was verbonden aan het Driebergse vormingsinstituut Kerk en Wereld. Net als *Tijd en Taak* omarmde *Wending* de Doorbraakgeachte - Banning zat ook hier in de redactie. Tot midden jaren zestig was *Wending* een kritische begeleider van de PvdA. Vanaf 1965 raakte het tijdschrift in de ban van Nieuw Links. De thema's bleven vrijwel hetzelfde – al werd dekolonisatie nu Derde Wereld, werd vrees voor een derde wereldoorlog en atoombom nu protest tegen neutronenbom en kruisraket, en verkeerde sociaal-democratie in neomarxisme – maar het intellectuele niveau zakte dramatisch. Van debat op niveau, kenmerkend voor het blad gedurende de eerste twintig jaar, was nu geen sprake meer. De 'bevrijde' studentengeneratie kon zonder tegenspraak haar radicale boodschap verkondigen. Mao's Culturele Revolutie werd bejubeld, het CDA verketterd: gehoopt werd op een uittocht van christenen uit de christendemocratie. Vanaf 1970 verloor het blad snel zijn abonnees, ze kwamen ook niet meer terug. Het was uiteindelijk geen toeval dat *Wending* gelijk met de Sovjet-Unie in 1991 verdween.

Het Jaarboek sluit af met een korte uitleg over de wijze waarop het Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme van de Vrije Universiteit bezig is de protestantse periodieken voor onderzoek toegankelijk te maken.